

Čekistai pasieniečiai Lietuvoje pokario metais

Kovoje su mūsų partizanais, o ir apskritai su Lietuvos žmonėmis, pasieniečiai suvaidino dvigubą vaidmenį: jie užblokavo pasienį, neleidami Lietuvos pasipriešinimo jėgoms gauti paramos iš užsienio, ir kartu, kaip ir visa čekistinė kariuomenė, dalyvavo mūsųose su partizanais bei taikių žmonių teroro akcijose. Palyginti su čekistine kariuomene, jie pasižymėjo nepaprastu nuožmumu; mūsų žmonės juos vadino „žaliakepuriais velniais“.

Visų NKVD (MVD) dalinių veiklą Lietuvoje, ypač 1944–1945 m., nelengva atsekti, nes jie buvo nuolat permetami iš vienos vietos į kitą, o dokumentų mūsų archyvuose yra likę tik dalis (daug apie NKVD–MGB vidaus kariuomenės veiklą išaiškėjo iš dokumentų, dr. A. Anušausko parsivežtų iš Rusijos karo archyvo, tačiau tame archyve nėra duomenų apie pasieniečius). Dar daugiau neaiškumų kyla dėl mus dominančių pasienio būrių (PB), nes jie nuo 1945 m. vasario mėn. ir sieną saugojo, ir su partizanais kovojo. Iki to laiko PB, kaip ir kiti NKVD kariuomenės daliniai, su partizanais kovojo daugiausia tiesiogiai, o nuo vasario mėn. – jau kitaip: neleidami partizanams pereiti sienos ir susisiekti su Lenkijoje, vadinamajame Suvalkų trikampyje, buvusiais lietuvių partizanų būriais ir dar toliau – su lietuvių emigrantais, Lietuvos diplomatais. Bet ir šiuo laikotarpiu dalis pasienio būrių karių kovojo su

partizanais, o 1945 m. birželio mėn. iš PB buvo suformuotas pirmas didelis 877 karių jungtinis būrys. Panašaus dydžio jungtinis būrys veikė jau kovo–gegužės mėn. Tokie būriai buvo nuolat formuojami ir vėliau.

Pasieniečių kariuomenė Rusijoje po komunistų perversmo buvo įkurta 1918 m. gegužės 28 d. Lenino dekretu. Mus dominančiu laikotarpiu NKVD (nuo 1946 m. kovo 15 d. – MVD) centriniame aparate Maskvoje, tarp kitų vidaus kariuomenei vadovavusių žinybų, veikė ir Vyriausioji pasienio kariuomenės valdyba. Tuo metu jai vadovavo gen. lttn. Stachanovas. Nors kita vidaus kariuomenė iš MVD į MGB pavaldumą buvo perduota 1947 m. sausio 21 d. įsakymu, pasieniečiai iš MVD į MGB pavaldumą buvo perduoti tik bendru MVD ir MGB 1949 m. spalio 17 d. įsakymu Nr. 00968/00334¹. Lietuvoje, dar ne visą ją okupavus, 1944 m. liepos 30 d. buvo įkurta Lietuvos pasienio apygarda², kuriai visą mus dominantį laiką vadovavo gen. mjr. M. Byčkovskis (iki 1944 m. spalio mėn. – pulkininkas). Jis rezidavo Kaune. Į šią apygardą įėjo pulkai, saugantys ne tik Lietuvos sieną (su Lenkija, Baltijos pajūri, kurį laiką po karo – Rytprūsių), bet ir Karaliaučiaus kraštą bei dalį Latvijos pajūrio.

Tikrieji pasienio būriai (tokio pat dydžio pasienio daliniai, veikę frontų užnugario apsaugos junginiuose, vadinosi pulkais) buvo

šaulių pulko (ŠP) dydžio, t.y. turėjo apie tūkstantį karių, nors galėjo būti nukrypimų tiek į vieną, tiek į kitą pusę. Pasienio pulkai (PP) savo struktūra buvo hibridiniai, nes kaip ir šaulių pulkai susidėjo iš trijų batalionų (batalione – apie 300 karių), tačiau pasienio batalioną sudarė penkios linijinės užkardos bei viena rezervinė (užkardoje – apie 30–40 karių). Pasienio būriai buvo klasikinės struktūros. Jie susidėjo iš penkių komendantūrų, komendantūra – iš keturių penkių vadinamųjų linijinių užkardų ir vienos karinio laidavimo (*obespečenija*) užkardos. Pastarojo tipo užkardos buvo rezervinės, sienos tiesiogiai nesaugojo, bet įsitraukdavo į kautynes ar paieškas, kai būdavo mėginama pereiti sieną, persekiodavo vadinamuosius sienos pažeidėjus. Iš šių užkardų karių dažniausiai būdavo sudaromi jungtiniai būriai, kovoję su partizanais nuo sienos labiau nutolusiose vietovėse.

Pasienio būriai, tie nuožmūs ir sovietų valdžiai itin atsidavę daliniai, Lietuvą „geležine uždanga“ atskyrė nuo laisvo Vakarų pasaulio. Niekas pasaulyje taip kruopščiai nesaugojo savo sienų, kaip komunistiniai kraštai. Lietuva, apsupta tokių pat okupuotų vadinamųjų sovietinių respublikų, tik vienoje vietoje, maždaug 110 km ruože, turėjo sausumos sieną su nors ir satelitine, tačiau iš dalies savarankiška Lenkija. Per šią sieną maždaug iki 1947 m. pabaigos partizanai palaikė ryšį su Vakarais. Pervedimams per sieną buvo sukurtas partizanų būrys, dažniausiai bazavęsis Lenkijoje. Čekistai šią sieną pamažu taip sutvirtino, kad legendinis partizanas Juozas Lukša-Skirmantas-Kazimieras-Skraijūnas-Daumantas-Mykolaitis su kovos draugais antrą kartą jau veržėsi ne per Lietuvos–Lenkijos, o per Rytprūsių–Lenkijos sieną prie Ramintos miestelio. Jis ir paliko kelis

dokumentus, kurie padeda suprasti, kaip rusai tą „geležinę uždangą“ simbolizuojančią sieną statė ir kaip ją buvo galima pereiti³.

Pasak J. Lukšos, pirmą kartą oficialūs pogrindžio atstovai iš Lenkijos į Lietuvą perėjo 1945 m. gruodžio mėn. keletą kilometrų į rytus nuo Punsko, išvengę kautynių. Palydovams grįžtant į Lenkijos pusę, žuvo vienas partizanas. Anot J. Lukšos, pasienyje gyvenantys partizanai iki 1946 m. vasaros net ir su menkais reikalais pereidavę sieną, tačiau kai tų metų gegužės mėn. į Lietuvą atvyko J. Deksnys ir V. Stanevičius-Staneika, kuriuos partizanai be mūšio pervedė per sieną ties Vaiciuliškėmis (apie 6 km į šiaurės vakarus nuo Punsko), o po to vienas iš jų vėl be kautynių liepos mėn. buvo pervedtas atgal į Lenkiją, rusai ėmėsi stiprinti sieną.

Kai J. Lukšai 1947 m. vasarą reikėjo pereiti sieną į Lenkiją ties Punsku, „bolševikai šią vietą jau buvo sustiprinę gelžbetoninių bunkerų sistema, specialiais apkasais slapukams, dviejomis spygliuotų vielų užtvaramis ir kt. kliūtimis“. Nutarta veržtis per sieną į dešinę nuo Punsko, ties Ristiškių miškeliu, kur dar nebuvo vielų užtvary, tik driekėsi apie 20 m pločio suakėta žemės juosta bei pažeme nutiestos vielos, kurias užkliudžius būtų iššovusios raketos ir sprokusios minos. Perėjo be mūšių, nepatyrę nuostolių, bet kai birželio 4 d. grįžo atgal, buvo kur kas sunkiau: pastebėjo, kad ties Punsku siena dar labiau stiprinama – statomos antros vielų užtvaros bei stebėjimo bokštai, kasami apkasai ir gynybos bunkeriai, tiesiamos automatinių minų linijos. Nutarė per sieną eiti ties Pašešupio mišku (Pašešupio kaimas yra tiesiai ties Liubavo miesteliu Lenkijos pusėje, apie 5 km nuo Liubavo). Ir toje vietoje jau buvo pilna slapukų postų (kulkosvaidžiais ginkluotos sargybos), jų apkasų. Postai naktį

buvo sustiprinami patruliais – patruliuodavo tiek pėstieji, tiek raiteliai. Mūsų partizanai taikė pereiti sieną dviejų užkardų – Liubavo ir Raketijos – sandūroje. Kai susitiko su slapkaujanciais kariais, kurie paklausė slapyvardžio, o atsakymą gavo ginklų ugnimi, tuoj į dangų pakilo šimtai raketų. Traukdamiesi nuo pasienio, batus tepė įvairiais tepalais, kad nesuuostų pėdsekiai šunys, susidurdavo su visur šmirinėjančių rusų karių grupelėmis. Skubėjo išeiti iš apsupimo žiedo, nes žinojo, kad prašvitus prasidės dideli siautėjimai. Dieną įsitaisė krūmuose šalia Liubavo, pasieniečių pašonėje. J. Lukšos teigimu, po šio prasiveržimo rusai siautė maždaug 20 km, o kai kur ir 30 km atstumu nuo sienos.

Už sienos ryšiui palaikyti, perėjimams organizuoti ir remti dar buvo palikta apie 20 mūsų partizanų. Kai J. Lukša antrą kartą, 1947 m. gruodžio 15 d. vykdydamas vadovybės užduotį susisiekti su Vakalais, perėjo Rytprūsių–Lenkijos sieną, partizanų jau nerado, jie buvo lenkų žvalgybos likviduoti, iš rusų gavus žinių apie jų buvimą.

Rengiantis tam prasiveržimui paaikškėjo, kad tuo metu – 1947 m. pabaigoje – kirsti Lietuvos–Lenkijos sieną jau buvo labai rizikinga, todėl buvo pasirinkti Rytprūsiai. Tą kartą įvyko kautynės, žuvo draugai, tačiau vis dėlto pasisekė prasiveržti ir pro akylai saugomą sieną, ir pro dvi kas tris kilometrus išdėstytas vielų užtvarys.

Štai ką apie Lietuvos–Lenkijos sieną pasakoja buvęs partizanų ryšininkas A. Kružikas⁴. Sienos liniją sudarė 100 m pločio juosta, vadinamoji mirties zona, į kurią niekas neįkeldavo kojos. Už jos driekėsi maždaug 20 m pločio stropiai suakėta juosta, o už jos – spygliuotų vielų tvora, šen bei ten dviguba. Priešais tvorą – vielos, kurias užkliudžius šauna raketos, sprogsta minos. Už vie-

lų tvoros plytėjo vadinamosios zonos. Pirmoji – 500 m pločio – buvo be gyventojų, antroje – 2 km pločio – gyveno žmonės, pasuose turintys spaudą „Antroji zona“. Toliau ėjo 10 km pločio trečioji zona (čia pasakotojas, matyt, klydo; čekistai mini, kad pasienio zona buvo 7,5 km pločio), kurioje gyvenantys žmonės pasuose taip pat turėjo atitinkamus spaudus. Net šios, trečiosios, zonos gyventojai negalėjo įžengti į antrąją zoną be pasieniečių leidimo. Į abi zonas atvykstantiems iš bet kurios Lietuvos vietos taip pat reikėjo leidimų. Šis reikalavimas galiojo visą sovietmetį. Partizaninio karo laikotarpiu pasienyje veikė Tauro apygardos Vytauto rinktinės 4-oji kuopa, kurios vyrai padėdavo pereiti sieną. Dalis tos kuopos – 3-iasis būrys – bazavosi anapus sienos, Punsko apylinkėse. Jo pagrindą sudarė vyrai, į Lenkiją pabėgę nuo ėmimo į rusų kariuomenę. Paskutiniai to būrio vyrai, du partizanai, žuvo Augustavo miškuose 1951 m. vasarą. A. Kružikas teigia, kad ir po 1947 m. partizanai dažnai pereidavo sieną, bet tai jau buvo susiję su didele rizika.

Net ir aštuntajame–devintajame dešimtmėčiais, kai pasienyje jau buvo įrengtos visos įmanomos apsaugos priemonės, rizikos nebijantys drąsuoliai retsykais sieną įveikdavo. Juo labiau siena buvo įveikiama anksčiau, kad ir 1951 m. Tais metais sienų problema rusams labai parūpo, nes 1950 m. spalio 3 d. Tauragės miškuose desantu nusileido J. Lukša ir jo kovos draugai B. Trumpys ir K. Širvys. 1951 m. liepos mėn. 2-N valdybos viršininkas plk. I. Počkajus parengė (MGB ministras P. Kapralovas patvirtino) didelį (11 p.) planą, kaip suaktyvinti kovą su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis grupėmis. To plano 11 paragrafe rašoma: „Ypač suaktyvinti agentūrinį-operatyvinį darbą so-

vietų–lenkų ir jūros pasieniuose. Artimiausiu laiku likviduoti šiuose rajonuose veikiančias gaujas ir užkirsti kelią bet kokiai galimybei pereiti sieną arba pabėgti nacionalistams iš respublikos šnipinėjimo ir kt. tikslais“.

Toliau dokumente rašoma, kad esama tikimybės, jog Skirmantas (J. Lukša) ir kiti partizanų vadai gali bėgti į užsienį, todėl siena turi būti ypač akylai saugoma. Pasienį visiškai išvalyti nuo partizanų turi Kauno ir Klaipėdos sričių MGB valdybos kartu su pasienio būriais⁵. Beje, pasienyje veikusių Taurro ir Dainavos apygardų partizanai nuo pat okupacijos pradžios turėjo atlaikyti nepaprastą čekistų spaudimą. Tose apygardose visuomet veikė didžiausios rusų pajėgos. Antra vertus, dėl didelio spaudimo tų apygardų partizanai turėjo veikti drausmingai ir kartu aktyviai.

Baigiantis penktajam dešimtmečiui siena jau buvo beveik nepereinama, todėl partizanai organizuoti, turėdami vadovybės nurodymus, per ją nesiverždavo. Partizanų ir žvalgų permetimui į Lietuvą užsienio žvalgybos pradėjo naudoti pajūrį arba jie būdavo nuleidžiami iš lėktuvų parašiutais.

Marionetinė Lietuvos valdžia vėliau – matyt, kad būtų patogiau administruoti – atskiras apskritis (vėliau rajonus) priskyrė pasienio ir priepasienio (*pograničnye* ir *prigraničnye*) zonoms. 1949 m. įkūrus Kalvarijų apskritį, LSSR MT 1949 m. gegužės 31 d. nutarimu Vilkaviškio ir Marijampolės apskritys buvo „išimtos“ iš uždraustos pasienio zonos, kuri buvo numatyta anksčiau, 1946 m. rugsėjo 20 d. MT nutarimu, o į tą zoną įtraukta Kalvarijos apskritis⁶. LSSR AT prezidiumo 1950 m. birželio 20 d. įsaku įkūrus 4 sritis su 87 rajonais, pasienio rajonais buvo paskelbti Veisiejų, Lazdijų, Kalvarijos rajonai⁷, o už jų buvo priepasienio rajonai.

Per sieną, ypač pirmaisiais pokario metais, veržėsi ne tik mūsų partizanai ir kiti tautiečiai. Iš sovietinės šalies mėgino bėgti vokiečiai, o ypač žydai. Beje, žydai per sieną veržėsi ne vien tiesiogiai, bet ir ieškojo kitų, patikimesnių ir ne tokių rizikingų sienos perėjimo būdų. 1945 m. gruodžio pabaigoje agentai Galeras ir Eugenijus čekistams pranešė, kad Vilniuje veikia sionistinė organizacija, kuri aprūpina žydus reikiama dokumentais ir siunčia juos į užsienį maršrutu Gardinas–Belostokas–Lodzė–Miunchenas. Operacijos metu sulaikyta 98 žydai, tarp jų – 10 vaikų, du žydai buvo nušauti, du sužeisti. Žymesni iš sulaikytųjų: Samuilas Šapyra – permetimo per sieną organizatorius, Giršas Raizas – statybos tresto transporto skyriaus viršininkas, Grigorijus Mozenonas – 16-osios divizijos vairuotojas, Chaimas Šachnovičius – rabinas ir kt.⁸

Iš J. Bartašiūno, D. Jefimovo, M. Byčkovskio 1946 m. balandžio 3 d. rašto 23-iojo, 94-ojo, 95-ojo, 97-ojo, 113-ojo ir 115-ojo PB vadams matyti, kaip pasieniečiai bendradarbiavo su MVD (NKVD) ir MGB (NKGB) organais. Jie rašo, kad bendradarbiavimo pagrindai nurodyti NKVD–NKGB 1941 m. įsakyme Nr. 00595/00190. Tame įsakyme rašoma, jog bendradarbiavimo tikslai yra šie: 1) neleisti kirsti SSRS sienos; 2) išaiškinti, ieškoti ir suimti sienos pažeidėjus; 3) priversti, kad būtų laikomasi pasienio režimo; 4) siekti, kad būtų nutraukta visokia antisovietinė veikla. Todėl bendradarbiaudami saugumo organai ir pasieniečiai turi: 1) vieni kitus informuoti apie pasienyje gyvenančius asmenis, kurie rengiasi bėgti per sieną; 2) palaikyti ryšius vykdant operatyvines ir kitas priemones; 3) derinti visus veiksmus, atliekamus 7,5 km pasienio zonoje – areštus, kratas, tardymus ir verbavimą, išskyrus sku-

bius pasieniečių darbus, kaip kad prasiveržusių per sieną persekiojimas ir pan.⁹

Čekistinė vadovybė dažnai supindavo keilių čekistinių organizacijų veiklą – taip jos tikrindavo viena kitą. KGB ir pasieniečiai bendradarbiavo iki SSRS žlugimo – 1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje. Toje pat pasienio zonoje ir vieni, ir kiti turėjo daug agentų, KGB kontržvalgyba akylai sekė pasieniečius. Net KGB pastatą Vilniuje, Lukiškių aikštėje, prieš pat Sovietijos žlugimą saugojo viena pasieniečių užkarda. Jie nakvojo toje pastato dalyje, kur dabar yra vyriausybės apsaugos skyrius, ten buvo įrengti tikri kiaulių migiai – aplinka palikta baisiai netvarkinga ir nešvari.

Pasieniečių, kaip ir visų kitų čekistinių organų ir dalinių, veiklos pagrindą sudarė darbas su įvairaus tipo agentais. Buvo sekami ne tik mūsų žmonės, bet ir patys pasie-

niečiai. Pasienio gyventojai, tiek užverbuoti, tiek ne, buvo nuolat provokuojami paleidžiant į pasienį provokatorius, kurie vaizduodavo perėjusius sieną ar norinčius ją perėti, užeidavo pas gyventojus, prašydavo jų pagalbos arba sukinėdavosi aplink ir paskui stebėdavo, ar apie nepažįstamų žmonių pasirodymą bus pranešta pasieniečiams. Jei apie nepažįstamojo pasirodymą pasienyje žmogus nepranešdavo, jis būdavo tampus, tardomas, jam grėsė išvaymas iš pasienio zonos ir net teismas. Beje, mūsų žmonės šitaip buvo provokuojami iki pat Sovietijos žlugimo; čekistai pasiekė, kad apie kiekvieną pasienyje pasirodžiusį nepažįstamąjį būdavo skubiai pranešama. Pranešdavo nebūtinai slaptieji saugumo bendradarbiai, bet šie, be abejo, visada būdavo pirmieji.

Kiek tų agentų informatorių pasieniečiai turėjo? 1947 m. birželio 6 d. jų buvo:

	Agentų	Rezidentų	Informatorių	Iš viso
Lietuvos pasienio apyg. MVD kontržv.	17	30	232	281
23-iojo PB MVD kontržv. skyrius	7	32	177	216
24-ojo „ „ „	6	30	234	270
94-ojo „ „ „	1	28	217	246
95-ojo „ „ „	5	53	234	292
Iš viso	36	173	1094	1305 ¹⁰

Tame pat dokumente rašoma, kad dar trūksta 64 rezidentų. Rezidentais tuo metu daugiausia dirbo pasieniečiai seržantai, kurių 1947 m. daug demobilizavosi. Aukštesnio lygio agentai – rezidentai – dirbdavo su 3–5 informatorių grupe, iš jų surinkdavo žvalgybos duomenis ir paskirstydavo jiems užduotis. Tai, jog rezidentais tuo metu dirbo rusų seržantai, rodo, kad bent kiek raštingesni mūsų žmonės nenorėjo dirbti šio juodo darbo. Paskutiniaisiais sovietų valdymo metais pasienyje rezidentais dirbo daugiausia jau mūsų inteligentai – agronomai, kolūkių pirminkų pavaduotojai, mokytojai ir kt.

1947 m. vienam pasienio kilometrui teko 4–5 šnipeliai (tuo metu 23-iasis PB „aparnavo“ maždaug 70 km ilgio mūsų pajūrio ruožą, o 94-asis ir 95-asis PB – maždaug 110 km ilgio Lietuvos–Lenkijos sieną). Beje, pati apygarda, jos valdybos kontržvalgybininkai irgi turėjo visuose pasienio ruožuose savo informatorių, kurie padėdavo kontroliuoti ir būrių kontržvalgybininkų darbą.

1949 m. balandžio 1 d. Lietuvos pasienio apygarda turėjo 1415 slaptųjų bendradarbių, tarp jų 60 agentų, 187 rezidentus, 1168 informatorius. Per 1949 m. pirmąjį ketvirtį buvo gauta 2211 agentūrinių pranešimų¹¹.

Taigi nuo 1947 iki 1949 m. slaptųjų informatorių padaugėjo vos šimtu su trupučiu. Kodėl taip nedaug, galima tik spėlioti: ar jau pasienis buvo pakankamai prisotintas informatorių, ar daugiau nepajėgė užverbuoti.

Kaip minėta, buvo sekami ne tik mūsų žmonės, bet ir pasieniečiai, atrodo, tikrinti ir pertikrinti juos imant į šią kariuomenės rūšį. Iš pradžių juos sekė „Smerš“, o po 1946 m. – MVD ir MGB kontržvalgybos skyriai. Keista, tačiau ir tarp pasieniečių atsirasdavo abejojančių savo darbo tikslingumu ir apskritai sovietų valdžia. 1944 m. gruodžio 24 d. 97-ojo PB 4-osios komendantūros viršila Tolstopiatovas, būdamas girtas, kariams girdint šaukė: „<...> mus laiko vagimis, mumis nepasitiki, į mus šaudo“¹². Nusigėręs viršila išliejo rusams būdingą sielvartą, kad kitos tautos jų gerų norų nesupranta. Tai buvo, anot rusų, „sielos šauksmas“, išreiškęs tam tikros, matyt, mažos, dalies pasieniečių abejonę savo misijos Lietuvoje tikslingumu. Tačiau ir kai kurių kitų pasieniečių mąstymas ir elgesys buvo visiškai ereziškas. 1949 m. 95-ojo PB 25-osios užkardos j. serž. V. Šabalinas nuolat kalbėjo ketinąs pereiti sieną, o į tarnybos draugų pastabas, kad jį iš Lenkijos gražins, atsakydavo, jog yra šalių ir toliau už Lenkiją. Be to, jis pasakęs: „Mano tėvas ir brolis mirė lageriuose, o antras brolis ir dabar yra lageryje, man visiškai tas pat“¹³. Atrodo neįtikėtina, kad pro tankius čekistų patikrinimo tinklus į pasieniečius prasprūsdavo antisovietiška nusiteikę žmonės. Matyt, imant į pasienio kariuomenę tokius žmones buvo tikimasi, jog jie, patekę į aplinką, kurioje įtarumas buvo laikomas didžiausia dovybe, bus sudrausminti ir taps paklusnūs.

Kad ir pasieniečiai – ta, atrodo, labiausiai sovietų valdžiai atsidavusi kariuomenės rūšis – nebuvo šimtaprocentiniai vienmin-

čiai, paklaikę nuo komunistinės ideologijos, rodo Lietuvos pasienio apygardos MVD kontržvalgybos viršininko plk. Fomenkos 1949 m. balandžio mėn. pranešimas J. Bartaiūnui¹⁴. Pasak pulkininko, Lietuvoje labai išplitusios antikalchozinės nuotaikos paveikė ir karius, todėl 1949 m. pirmajame ketvirtyje tarp pasieniečių kontržvalgybininkai išaiškino 3 išdavikiškas užmačias, 4 teroristinius grasinimus, 12 atvejų, kai buvo giriamas užsienis, 48 įvairias antisovietines apraiškas, 11 antikalchozinių pasisakymų, 4 atvejus, kai buvo skleidžiami gandai apie karą, 8 užsienio stočių klausymo ir perpasakojimo atvejus, 28 demobilizacines nuotaikas, 42 ryšius su vietiniais, 39 kitus neigiamus pasisakymus ir 1 revoliucinio teisėtumo pažeidimą.

Iš pirmo žvilgsnio gali stebinti, jog prie prasižengimų priskiriama ir „ryšiai su vietiniais“. Iš tikrųjų, atskirdami karius nuo vietinių, jų vadai tikėjosi išlaikyti jiems skiepijamą neapykantą lietuviams.

Kontržvalgybininkai ne tik fiksavo visas, jų nuomone, antisovietines apraiškas. Per minėtą laikotarpį, t.y. 1949 m. pirmąjį ketvirtį, buvo suimti 7 pasieniečiai, iš jų 5 apkaltinti pagal 58 straipsnį, t.y. antisovietinės politinės veiklos straipsnį¹⁵.

Kiek iš PB turimų agentų dirbo tiesiogiai tarp pasieniečių? 1949 m. 23-iasis PB, veikęs mūsų pajūryje, turėjo apie 220–230 slaptųjų bendradarbių, iš jų 15 agentų, 10 laisvai samdomų informatorių, 26 informatoriai iš vadinamosios „aplinkos“, 28 veikiantys rezidentai, tarp jų 10 maršrutinių, iš viso 79 slaptieji bendradarbiai, arba apie 35 proc., veikė išties ar iš dalies tarp pasieniečių¹⁶.

Beje, čekistai pasieniečius akylai saugojo ne be pagrindo. Pirma, pasieniečiai, būdami arčiausiai sienos ir žinodami, kaip ji įrengta,

galėjo sėkmingai ją įveikti. Antra, priklausydami vienai iš čekistinės kariuomenės rūšių, jie žinojo daug paslapčių.

Užsienyje yra iš Sovietijos pabėgusių pasieniečių. Lietuvos istorijai ypač svarbus pplk. G. Burlickio pabėgimas 1953 m. Jis JAV kongresmeno Ch. Kersteno komisijai, veikusiai 1953–1954 m., perdavė naujausias žinias apie vidaus kariuomenės siautėjimą Lietuvoje ir Čėčenijoje (žr. knygą „Baltijos valstybių užgrobimo byla“, Vilnius, 1997, p. 776–813). G. Burlickis dalyvavo tremiant čėčėnus, pokario metais dirbo pasienio būryje Lietuvoje. Jis labai objektyviai ir gana tiksliai papasakojo apie lietuvių priešinimąsi okupacijai ir nepaprastą rusų karių žiaurumą. Jo knygoje rašoma apie tuometinį L. Berijos pavaduotoją S. Kruglovą, kuris 1944 m. rugsėjo mėn. Panevėžyje čekistams davė nurodymą naudoti bet kurias priemones siekiant palaužti mūsų tautos pasipriešinimą.

Be pasienio būrių, Lietuvos pasienio apygardai priklausė ir keli pagalbiniai padaliniai. 1947 m. tai buvo 242-oji atskiroji statybos kuopa ir 3-iasis spec. tarnybos atskiras divizionas¹⁷. Šis divizionas priskirtinas tiems paslaptiniams čekistų daliniams – beje, jų pavadinimuose visada buvo rašomas žodelis „spec.“, – kurių veikla buvo visiškai įslaptinta, nes dažnai būdavo teroristinė.

PASIENIO BŪRIŲ IŠSIDĖSTYMAS

Yra žinoma, kad 94-asis PB į Marijampolę atvyko 1944 m. rugpjūčio 5 d.¹⁸ Ar ir kiti būriai atvyko tuo pačiu metu – neaišku.

1944 m. rugpjūčio 18 d. Lietuvos pasienio apygardos pasienio būriai buvo taip išsidėstę:

23-iasis dukart Raudonosios vėliavos ordinu apdovanotas būrys veikė į rytus nuo Šiaulių;

94-asis būrys – Marijampolės apskrityje;

95-asis Lenino ordino būrys – Vilniaus apskrityje;

97-asis būrys – Kauno apskrityje¹⁹.

1944 m. gruodžio 1–7 d. pasienio būriai veikė Kretingos, Tauragės, Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės, Lazdijų apskrityse²⁰.

1944 m. gruodžio 10–20 d. pasienį saugojo tik 94-asis PB, kiti kovojo su partizanais įvairiose apskrityse²¹. 1945 m. sausio 10–15 d. 23-iasis PB veikė Šiaulių apskrityje, 95-asis PB – Rokiškio (būrys ten jau buvo 1944 m. gruodžio mėn.) ir Panevėžio, 97-asis PB – Trakų, 94-asis PB – Raseinių apskrityse²².

Nuo 1945 m. sausio 23 d. pasienio būriai nustojo veikę Šiaulių, Panevėžio, Trakų apskrityse ir pradėjo saugoti sieną. Nuo vasario 2 d. 97-asis PB pradėjo saugoti sieną su Vokietija, t.y. Rytprūsiais, o nuo vasario 15 d. ir 95-asis bei 94-asis PB pradėjo saugoti Lenkijos sieną ir kartu kovojo su partizanais²³.

Lietuvos pasienio apygardos viršininko gen. mjr. M. Byčkovskio ir apygardos štabo viršininko plk. Golovkino 1945 m. vasario 10 d. įsakyme Nr. 004 pasienio kariuomenei „Dėl 23-iojo ir 95-ojo pasienio būrių perdislokavimo ir 97-ojo pasienio būrio saugomos sienos pakeitimo“ rašoma, kad, remiantis SSRS pasienio kariuomenės viršininko 1945 m. vasario 3 d. įsakymu Nr. 18/2/615, 23-iasis ir 95-asis būriai turi priimti naują pasienio dalį, nustatytą pagal 1928 m. sausio 29 d. sutartį tarp Vokietijos ir Lietuvos Respublikos.

23-iasis PB turėjo išsidėstyti taip, kad jo dešinėje būtų siena su Latvija, kairėje – Skirvytės žiotys.

95-asis PB turėjo išsidėstyti panemune taip, kad dešinėje būtų Skirvytės žiotys, kairėje – Rytprūsių siena, pasiekianti Nemuną. Sienos ruožą nuo Nemuno iki Slavikų (ten buvo sandūra tarp 95-ojo ir 97-ojo PB) reikėjo perduoti 97-ojo PB „aptarnavimui“. 23-iojo PB štabą nurodyta perdislokuoti į Klaipėdą, 95-ojo PB štabas paliekamas senoje vietoje – Tauragėje. Toliau įsakyme rašoma, kad, norint sustiprinti 97-ąjį PB, viena 23-iojo PB komendantūra perduodama jam. Perdislokavimą įsakyta baigti 1945 m. vasario 12 d. iki 20 val.²⁴

Dar vasario 7 d. gen. M. Byčkovskis kreipėsi į savo vadovybę guosdamasis, kad pasienio būriams, be pasienio saugojimo, skiriamos „aptarnauti“, t.y. kovoti su mūsų žmonių pasipriešinimu, devynios apskritys, tarp jų Kauno ir Alytaus, kurios neprieina prie pasienio. Jis prašė atleisti pasieniečius nuo pareigos kovoti šiose dviejose apskrityse²⁵.

Paskutiniai pasienio būrių padaliniai į savo vietas pasienyje išvyko 1945 m. spalio pradžioje. Itin grėsmingame gen. ltn. I. Tkačenkos (NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvoje) 1945 m. spalio 13 d. rašte, be pasienio pulkų, kurie, matyt, gavę įsakymą, kad yra išformuojami, nustojo kovoję su partizanais, minimas ir 23-iasis PB, kurio vadas plk. Skorodumovas, išvykdamas iš Tauragės prie sienos, nepaliko jokių padalinių kovai su partizanais. 6-ajame savo nurodymų paragrafe I. Tkačenka įsako Lietuvos pasienio apygardos viršininkui M. Byčkovskiui per tris dienas Marijampolės operatyviniame sektoriuje suformuoti jungtinį 400 karių būrį, o Klaipėdos operatyviniame sektoriuje – jungtinę 200 karių komendantūrą, aprūpinti šias grupes autotransportu, žvalgybininkais ir šunimis²⁶.

Netrukus Klaipėdos operatyvinio sekto-

riaus viršininkas Sovietų Sąjungos didvyris plk. Medvedevas I. Tkačenkai pranešė, kad sudaryta jungtinė komendantūra: iš 95-ojo PB paimtas 61 žmogus, tarp jų 5 karininkai, iš 23-iojo BP – 28 ir 2, iš 97-ojo PB – 36 ir 3, iš 115-ojo PB – 38 ir 2. Iš viso buvo surinkta 186 kariai, iš jų viena 40 karių užkarda dislokuota Kretingoje, kiti smulkiais grupėmis išbarstyti po Tauragės apskritį²⁷. Matyt, toks pat, tik gausesnis jungtinis būrys tuo pat metu buvo sudarytas ir Marijampolės operatyviniame sektoriuje.

Iš NKVD pasienio kariuomenės Lietuvos apygardos štabo viršininko kasdien J. Bartašiūnui rašytų suvestinių matyti, kad Lietuvos pasienį 1946 m. saugojo šie būriai: 115-asis Kenigsbergo Raudonosios žvaigždės ordino būrys, 95-asis Lenino ordino būrys, 23-iasis dukart Raudonosios vėliavos ordinu apdovanotas būrys ir 97-asis bei 94-asis pasienio būriai. 23-iasis PB buvo Klaipėdos krašte, saugojo jūrų sieną, 115-asis ir 95-asis PB saugojo Rytprūsių sieną (?), o pastarieji du – 97-asis ir 94-asis – Lenkijos–Lietuvos pasienį²⁸.

Garsiame J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakyme Nr. 0026, kuriuo remiantis daugelyje Lietuvos apskričių ir valsčių buvo įkuriamos pastovios NKVD kariuomenės įgulos, ypač pabrėžiamas pasienio būrių vaidmuo. Kaip žinome, šiuo įsakymu okupantai pripažino, kad žlugo jų masinio teroro politika, vykdyta 1944–1945 m., ir kad norint mūsų tautą palaužti reikės ilgai ją tvirkinti masiškai verbuojant agentūrą, įtraukiant į marionetinės valdžios struktūras, palankiems leidžiant vogti ir t.t. Iš Lietuvoje įkurtų 200 čekistinės kariuomenės įgulų 37 įgulas buvo nurodyta įkurti pasieniečiams Marijampolės, Lazdijų, Šakių, Tauragės apskrityse. 94-asis PB įkūrė devynias įvairaus

dydžio įgulas, 23-iasis PB – dvi, 97-asis PB – dvi, 113-asis ir 112-asis – devyniolika, Tauragės jungtinės komendantūros štabas – penkias²⁹. Tauragės komendantūrą, matyt, sudarė 95-ojo ir 115-ojo PB kariai. Minimas naujas 113-asis (kartu su 112-uoju) PB, turėjęs įkurti net devyniolika įgulų Vilkaviškio ir Marijampolės apskrityse, 1946 m. balandžio pabaigoje buvo išformuotas ir po to beveik visas pasieniečių įgulų vietas užėmė 4-osios šaulių divizijos (ŠD) kariai.

Kaip kito pasienio būrių išsidėstymas 1947–1948 m. – nežinoma, duomenų apie tai nepavyko rasti. Be abejo, būrių išsidėstymas, jų veiklos formos po truputį kito. Lietuvos pasienio apygardos MVD kontržvalgybos viršininkas plk. Fomenka 1949 m. balandžio mėn. J. Bartašiūnui rašė³⁰, kad jo kontržvalgyba „aptarnauja“ apygardos valdybos štabą, 23-iajį, 24-ajį, 94-ajį ir 95-ajį pasienio būrius, 9-ąją ir 10-ąją ODSKP (šių santrumpų nepavyko iššifruoti, pirmosios raidės reiškia „*ot-del'nyj divizion*“ – atskirasis divizionas), 108-ajį atskirąjį statybininkų batalioną, apygardos seržantų mokyklą, šunininkų seržantų mokyklą, praleidimo punktus „Kalinigradas“, „Ryga“, „Gerdanen“ ir Jūros pakrančių bazę³¹. Iš čia išvardytų dalinių ir kitų pasieniečių kontorų 23-iasis PB saugojo Lietuvos, dalį Latvijos ir dalį Karaliaučiaus krašto jūros sienos, 94-asis PB blokavo Lietuvos–Lenkijos pasienį, apygardos štabas buvo Kaune. Kur buvo seržantų mokyklos – neaišku. 24-asis ir 95-asis pasienio būriai saugojo Karaliaučiaus krašto sienas. 1949 m. Latvijos jūros pasieniui saugoti buvo sukurtas 8-asis PB, perėmęs iš 23-iojo PB dalį Latvijos sienos apsaugos³².

Kada buvo nustota saugoti Rytprūsių–Lietuvos siena, nepavyko nustatyti.

PASIENIO BŪRIŲ VEIKLA

Iš Lietuvos pasienio apygardos štabo pranešimų J. Bartašiūnui galima sužinoti, ką pasienio būriai nuveikė 1944–1945 m. Apie vėlesnius laikus yra tik fragmentiški duomenys.

J. Bartašiūnas iš pasieniečių štabo gaudavo žvalgybos ir kontržvalgybos suvestines, tačiau archyve išliko tik dalis tų dokumentų. Labai detalūs yra agentų pranešimai apie padėtį Lenkijos pasienyje. Kontržvalgybos suvestinėse buvo aprašomas užsienis, t.y. Lenkija, jos žvalgybos ir kontržvalgybos organai. Buvo pateikiami duomenys apie: 1) valstybės saugumo organus; 2) miliciją; 3) buvusią lenkų ir vokiečių agentūrą; 4) ukrainiečių antisovietines organizacijas; 5) praktinę antisovietinę veiklą; 6) užsienio banditizmą (t.y. lenkų, iš dalies lietuvių partizanus) ir kontrrevoliucines grupes; 7) kontrabandą; 8) tėvynės išdavikus ir kt. Suvestinėse pranešama apie šnipų ir emisarų veiklą Lietuvos pasienyje, taip pat antisovietines grupes ir pavienius asmenis. Apie pasienio partizanus buvo pranešama: a) sudėtis ir apsiginklavimas; b) partizanų puolimai; c) nelegalai pasienio juostoje ir d) rėmėjų bazė. Žvalgybos suvestinėse pateikiami duomenys apie lenkų armiją ir jos karines priemones, politinę-ekonominę pasienio padėtį ir kt. Be to, Lietuvos pasienio apygardos „Smerš“ skyrius pranešdavo apie pasieniečių apsileidimą, pavyzdžiui, apie nesėkmes Marijampolės ir Tauragės (Klaipėdos) operatyviniuose sektoriuose³³. Žvalgybos žinios J. Bartašiūnui buvo pradėtos pranešinėti nuo 1945 m. kovo 5 d. Agentais dirbo dalis lenkų žvalgybininkų.

Yra žinoma, kad 1944 m. rugpjūčio viduryje Lietuvoje buvo 23-iasis, 94-asis, 95-asis

ir 97-asis pasienio būriai. Šie keturi būriai 1944 m. rugsėjo 15–20 d. nušovė 2 vokiečius, 8 mūsų partizanus ir sulaukė 429 žmones, tarp jų 10 vokiečių, 2 vokiečių agentus, 5 išdavikus, 6 priešo rėmėjus, 55 partizanus, 12 Raudonosios armijos (RA) dezertyrų, 332 vengiančius mobilizacijos, 3 ginklo laikytojus, 4 be dokumentų. Iš jų NKVD teritoriniams organams buvo perduota 68 žmonės, į belaisvių lagerius nusiųsta 8, į naujokų šaukimo punktus – 332 žmonės, RA įgulų viršininkams perduoti 10³⁴. Tie patys pulkai 1945 m. sausio 10–15 d. nukovė ir paėmė gyvus 346 partizanus ir „priešiškus elementus“. Jų pačių žuvo tik du ir vienas buvo sužeistas³⁵.

Kaip minėta, viena iš priežasčių, kodėl žūdavo daugiau partizanų negu rusų karių, buvo rusų naudoti kariavimo metodai, tarp jų – sodybų deginimas ten užtikus partizanus (arba be jų, jei norėdavo pasigirti neva nukautų partizanų skaičiumi). Padegamomis kulkomis arba raketomis uždegus sodybą, kurioje būdavo partizanai, šių laukdavo tikra mirtis, nes jie arba turėdavo sudegti, arba veržtis per apsupimą, bet liepsnos fone tiek dieną, tiek naktį būdavo geri taikiniai ir paprastai žūdavo. Pasienio būriai 1944 m. gruodžio 10–20 d. vien pasienio zonoje sudegino 14 gyvenamųjų namų ir 13 negyvenamųjų pastatų³⁶. Galima spėti, kad pasieniečiai Lietuvoje iki 1946 m. kovo mėn., kai buvo uždrausta naudoti tokį kovos metodą, sudegino apie porą šimtų sodybų.

Apie žuvusius nuo partizanų rankų pasieniečius kitame dokumente rašoma, kad per tą patį laiką, t.y. sausio 10–15 d., vien tik 97-ajame PB žuvo 4, sužeisti taip pat 4 kariai³⁷. Galima spėti, jog pasieniečiai, kaip ir kitos vidaus kariuomenės rūšys, savo žuvu-

siusius skirstė į tuos, kurie žuvo partizanams puolant, ir į tuos, kurie žuvo jiems patiems partizanus puolant. Ataskaitose paprastai būdavo pateikiami duomenys tik apie karius, žuvusius partizanus puolant. Beje, 1944–1945 m. čekistai, taip pat ir pasieniečiai, „banditais“ vadino ir tikrus banditus, ir mūsų partizanus. Kartais sunku suprasti, ką jie turi galvoje.

1944 m. lapkričio 20–30 d. pasienio būriai nukovė 12 partizanų, sulaukė 120 žmonių, iš jų 48 perdavė NKVD organams, 19 – „Smeršui“, 1 – į šaukimo punktą, o 33 tardė būrių 5-ieji skyriai (žvalgybos), kurie po filtracijos 7 paleido³⁸. Pamažu renkami ir žvalgybos duomenys apie mūsų partizanus. Pasieniečiai jau žino, kad didžiausias partizanų junginys – apie 500 vyrų – yra Šimonių girioje, apie 100 vyrų – Troškūnų, 150–180 vyrų – Ramygalos, apie 150 vyrų – Raguvos miškuose³⁹. Kai pasieniečiai 1944 m. gruodžio 12 d. puolė Šimonių girioje, juos rėmė keli tankai. Per puolimą žuvo 24 partizanai, buvo sudeginti 2 namai, 3 kluonai, iš kurių neva buvo šaudoma⁴⁰.

Kaip jau ne kartą minėta, ir stoję saugoti sienos pasieniečiai kovojo su partizanais. Ta kova pasireiškė ne vien tuo, kad jie trukdavo partizanams pereiti sieną ir naikino juos pasienio ruože; nuolat buvo kuriami įvairūs jungtiniai būriai, operatyvinės komendantūros ir pan., kurios su partizanais kovojo ir per 50 km nuo sienos nutolusiose vietovėse. Įvairiu laiku, įsakius aukščiausiajai valdžiai, pasieniečiai buvo sudarę ne vieną jungtinį būrį ar grupę viename pasienio būryje ar sujungiant kelių būrių karius. Vienas iš tokių būrių veikė 1945 m. birželio pradžioje. Šis jungtinis būrys susidėjo iš penkių pasienio komendantūrų ir vienos manevri-

nės grupės (MG). Jį sudarė 103 karininkai, 164 seržantai, 610 eilinių, iš viso 877 kariai. Būrys turėjo 17 šunų, buvo ginkluotas 106 pistoletais, 5 sunkiaisiais, 57 lengvaisiais kulkosvaidžiais, 334 šautuvais, 357 automatais, turėjo 3 šarvuočius. Komendantūros dislokavosi: 5/97-ojo PB – Griškabūdyje, jai vadovavo mjr. Gusarovas, 2/94-ojo PB – Šventėžeryje, vadovavo kpt. Pogorelovas, 3/95-ojo PB – Marijampolėje, vadovavo mjr. Čertovas (rezervas), 4/97-ojo PB – Butelių (?) kaime, vadovavo kpt. Kuznecovas, 2/23-iojo PB – Prienuose, vadovavo mjr. Baranovas, MG/94-ojo PB – Kazlų Rūdoje, vadovavo kpt. Zujevas. Tuo pat metu Marijampolės operatyviniame sektoriuje – Marijampolės, Lazdijų, Vilkaviškio, Šakių apskričių 18-koje valsčių pasieniečiai įkūrė žvalgybines-operatyvines 3–4 žvalgybininkų grupes ir prie jų po vieną užkardą, turinčią po 30 karių. Šie 18-ka centrų pradėjo dirbti 1945 m. birželio 8 d.⁴¹ Tai buvo tarsi užuomazga 1946 m. kovo pabaigoje įkurtų pastovių čekistinės kariuomenės įguly, apie kurias jau kalbėjome.

Prieš tai, 1945 m. kovo 28 d.–gegužės 18 d., toks jungtinis būrys veikė beveik tose pat vietose – Alytaus, Lazdijų, Marijampolės, Šakių apskrityse. Apie to būrio veiklą gen. mjr. M. Byčkovskis rašė J. Bartašiūnui⁴². Didelio rašto pradžioje aiškinama, kodėl balandžio mėn. minėtose apskrityse

padaugėjo partizanų puolimų. Anot M. Byčkovskio, Lietuvos vidaus apskrityse 1944 m. pabaigoje–1945 m. pradžioje buvo įvykdytos didelės operatyvinės karinės operacijos, todėl partizanai iš ten pasitraukė į pakraščių apskritis. Be to, pasak generolo, partizanų veikimą lėmė ir tai, jog minėtose apskrityse yra daug buožių ir geros gamtinės sąlygos – nemažai partizanauti tinkamų miškų. Išvardydamas partizanų puolimus, M. Byčkovskis mini faktą, kad 1945 m. balandžio 20 d. naktį į 21 d. apie 50 partizanų puolė Griškabūdį; per puolimą buvo nukauti 3 sribai. Pasak generolo, dėl to ir buvo suformuotas jungtinis būrys, kuriam iš rezervinių padalinių karių davė šios komendantūros: 2/94-ojo PB – 134 karius, 5/97-ojo PB – 128, 4/23-iojo PB – 188, 1/95-ojo PB – 164, 3/97-ojo PB – 139, MG/97-ojo PB – 50, iš viso – 803 kariai.

Šiam jungtiniam būriui iš minėtų padalinių buvo paskirti ir karininkai, taip pat transportas. Būrio veiklą galima suskirstyti į du etapus. Pirmajame etape, kovo 28 d.–gegužės 5 d., buvo veikiama Alytaus, Lazdijų ir Marijampolės apskrities rytinėje dalyje, t.y. ten, kur operatyviai „aptarnavo“ 94-asis PB, vadovaujamas plk. Kiričenkos. Antrajame etape, gegužės 6–8 d., būrys veikė Šakių ir Marijampolės apskrities vakarinėje dalyje, t.y. ruože, kurį „aptarnavo“ 97-asis PB, vadovaujamas plk. Gorškovo.

Būrio veiklos per 50 dienų rezultatai:

	Apskritys				Iš viso
	Alytaus	Lazdijų	Marijampolės	Šakių	
Sutriuškino partizanų būrių	3	0	8	3	14
Nukovė partizanų	64	15	298	79	456
Paėmė partizanų į nelaisvę	48	55	141	116	360
Suėmė kitų žmonių					1315
Paėmė ginklų:					
kulkosvaidžių	3	2	9	3	17
automatų	14	–	23	12	49
šautuvų	34	19	55	36	144

Rašoma, kad šio junginio veikimo metu žuvo tik 3 seržantai ir eiliniai.

Taigi santykis tarp žuvusių pasieniečių ir neva partizanų yra 1:152. O taip būti negali, nebent buvo šaudomi prie duobės atvaryti beginkliai žmonės. Kad dauguma iš 816 nurodytų nukautų ir paimtų į nelaisvę nebuvo partizanai, galima spręsti ir iš to, jog paimta tik 210 ginklų, vadinasi, peršasi išvada, kad tik kas ketvirtas partizanas turėjo ginklą. Bet ir tie 210 ginkluotų partizanų (ginklų kiekis taip pat abejotinas, nes pokario metais čekistai galėdavo ginklų prisirinkti ir pas žmones, jų mėtėsi daug kur) turėjo nukauti tikrai daugiau pasieniečių.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog kiti vidaus kariuomenės daliniai į nelaisvę paimdavo maždaug 2,5–3 kartus daugiau negu nukaudavo, o šis jungtinis būrys nukovė daugiau negu paėmė į nelaisvę. Todėl galima teigti, jog žaliakėpuriai šaudė į visa, kas tik gyva. Beje, pokario metais tie sadistai Suvalkijos ir Dzūkijos kaimuose iššaudė daug kvailelių, kurie stabdomi nesuprasdavo, ko iš jų nori.

1946 m. pradžioje Lietuvos pasienyje buvo išsidėstę 5 būriai – 23-iasis, 115-asis, 97-asis, 95-asis ir 94-asis. Jie gana akylai saugojo sieną, kurią kasdien pažeisdavo 5–10 žmonių,ėjusių iš Lietuvos ar į ją. Daugiausia buvo sulaikoma iš belaisvių stovyklų bėgančių vokiečių. Nemažai bėgo į Lenkiją ir žydų, nes iš tos šalies nesunkiai buvo galima išvažiuoti į bet kurią kitą šalį. Apskritai tuo metu sieną pereidavo įvairūs žmonės, tarp jų ir mūsų partizanai⁴³.

Apie ilgą periodą, maždaug nuo 1946 m. vidurio iki 1953 m., ir apie tai, kas darėsi pasienyje bei ką veikė pasienio būriai, kaip kito jų išsidėstymas, nepavyko rasti beveik jokių duomenų. Žinoma tik tiek, kad Lietuvos

pasienio apygardos pasieniečiai 1949 m. sulaikė 36 sienos pažeidėjus, kurie 16 kartų mėgino kirsti sieną: į SSRS 9 kartus ėjo 27 žmonės, iš SSRS – 7 kartus 9 žmonės. Buvo sulaikyti 1043 pasienio zonos pažeidėjai, iš jų 845 sulaikė pasieniečiai, 36 – MVD–MGB organai, 153 – milicija, pasienio draugovinė ir gyventojai⁴⁴. Tai atrodo nedaug per 300 km ilgio Lietuvos–Lenkijos ir Rytprūsių–Lenkijos sienos ruože, bet reikia turėti omenyje tai, jog tuo metu daugelis suprato, kad kirsti sieną buvo nedaug galimybių.

ATSKIRI PASIENIO BŪRIAI

94-asis pasienio būrys įkurtas 1944 m. balandžio 25 d., o tų metų rugpjūčio 5 d. atvyko į Marijampolę saugoti sienos su Lenkija⁴⁵. Marijampolė tapo būrio štabo centru. Būrio vadas – plk. Smetaninas. Iš vienos būrio ataskaitos matyti, kad būrys 1944 m. liepos 23 d.–rugpjūčio 15 d. ne tik kovojo su mūsų partizanais, bet ir sulaikė 13 vokiečių karininkų, 163 kareivius, 1 rumunų kareivį, 9 akovcus, 2 vlasovininkus, 3 buvusius vokiečių nelaisvėje, 5 vokiečių rėmėjus. Kadangi dar vyko karas, vokiečiai buvo šaudomi be pasigailėjimo, per daug nesistengta imti juos į nelaisvę. Iš minėtų sulaikytų vokiečių 94-ojo PB kariai nušovė 7 karininkus ir 91 kareivį, t.y. daugiau kaip pusę⁴⁶.

1945 m. rugpjūčio mėn. būrys tvirtai stovėjo Lietuvos–Lenkijos pasienyje. Iš būrio pranešimų įdomesni yra tie, kuriuose rašoma apie sienos pažeidėjus. Viename iš jų minima, kad 1945 m. lapkričio 28 d. buvo suminta O. Antanavičienė, gyvenanti Lazdijų apskrities Sangrūdės valsčiaus Bereznykų kaime, nes jos brolis K. Urbonavičius dažnai pereidavo sieną iš Lenkijos ir kartu su kitais

užpuldavo sovietines įstaigas bei pareigūnus. Pirmą kartą sieną jis buvo kirtęs rugpjūčio mėn.⁴⁷

Taip pat minima, kad 1946 m. sausio 22 d. kitas partizanas – J. Vinickas-Ožys su 11 partizanų perėjo sieną iš Lenkijos ir rengėsi pulti Sangrūdės bažnytkaimį (Lazdijų apsk.), remiamas „Perkūno“ būrio partizanų iš Lietuvos pusės⁴⁸. Truputį kitaip visa tai nušviesta kitoje byloje. J. Bartašiūnui skirtoje kontržvalgybos suvestinėje Nr. 2 rašoma, jog 94-asis PB iš užsienio agento Smoliono gavo pranešimą, kad pas jį 1946 m. sausio 22 d. užėjo partizanai; tarp jų buvo J. Krupčinskis ir J. Vinickas. Jie papasakojo, kad 15 K. Urbonavičiaus būrio partizanų turi iš Lenkijos pereiti į Lietuvą (rašoma – SSRS), susijungti su „Ožio“ būriu ir kartu pulti NKVD Sangrūdės būstinę. Pulti numatyta dienos metu, kad pastatą būtų galima užmėtyti granatomis. Gavę šį pranešimą, pasieniečiai į Sangrūdą nusiuntė 113-ojo PB šarvuotį, o į numatomą perėjimo vietą buvo nusiųstos 3 operatyvinės grupės, kurios turėjo sunaikinti ar sulaikyti mėginančius kirsti sieną žmones. 1946 m. sausio 23 d. ant suartos pasienio juostos rasti šešių žmonių pėdsakai. Prie Zavadų kaimo jie išsiskyrė. Operatyvininkai vieną grupę prie Rudagų kaimo pasivijo ir vieną partizaną nušovė, du paėmė gyvus⁴⁹. Taigi palyginus įvairius pranešimus

matyti, kaip keičiasi čekistų apdorotos žinios. Labai dažnai, tingėdami ar nesugebėdami surinkti tikrų žinių, jie pateikdavo apytikslį įvykių aprašymą.

Štai dar vienas įdomus 94-ojo PB kontržvalgybos pranešimas. 1945 m. gruodžio 27 d. agentė Irina pranešė, kad Nevynių kaime gyvenantis Sangrūdės stribas Baranauskas, buvęs partizanas, o 1945 m. legalizavęsis, ir toliau palaiko ryšius su partizanais. Pasak agentės, pas jį ateina po 5–6, kartais iki 20 partizanų⁵⁰.

Gavęs nurodymą, 94-asis PB 1945 m. spalio mėn. įkūrė vien kovai su partizanais vadinamąją operatyvinę komendantūrą, kuri veikė visame Marijampolės operatyviniame sektoriuje, t.y. Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės ir Lazdijų apskrityse. Ši komendantūra įkurta todėl, kad tuo metu buvo išformuoti devyni frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenės pasienio pulkai, o netrukus nuėjo veikęs ir I. Tkačenkos nurodymu sudarytas Lietuvos pasienio apygardos jungtinis būrys. Sumažėjus su partizanais kovojančios okupacinės kariuomenės, jie labai suaktyvėjo, 4-osios ŠD pulkai sunkiai padėtį besukontroliavo.

Minėtos operatyvinės komendantūros štabas ir atsarginė užkarda įsikūrė Kazlų Rūdoje, 1-oji užkarda – Griškabūdyje, 2-oji ir 3-ioji užkardos – Prienuose, 4-oji – Gude-

SSRS vidaus reikalų komisaro pavaduotojui generolui pulkininkui A. Apolonovui
1945 m. spalio 30 d.

Pagal Jūsų įsakymą iš pasienio kariuomenės suformuotas jungtinis būrys kovai su banditizmu Marijampolės oper. sektoriaus apskrityse.

Remiantis gen. ltn. drg. Stachanovo [pasienio kariuomenės valdybos viršininko. – J. S.] įsakymais, 94-ojo pasienio būrio vadas plk. Smetaninas nebuvo paskirtas oper. sektoriaus viršininko pavaduotoju kariuomenei ir neatsako už kovą su banditizmu.

Tai jau davė nepageidaujamų padarinių, kadangi drg. Smetaninas užkrauna jungtinio būrio kariams nebūdingas jiems pareigas, skriaudžia būrį degalais, o kartais [jų] ir visai neduoda.

Dėl to prašau Jus atšaukti drg. Stachanovo potvarkį ir paskirti plk. Smetaniną oper. sektoriaus viršininko pavaduotoju, pavesti jam atsakomybę už kovą su banditizmu ir grąžinti tokią tvarką bei tarpusavio santykius tarp pasienio būrio ir oper. sektoriaus, kokie buvo Jūsų nustatyti būnant Lietuvoje.

I. Tkačenka⁵¹

liuose, viena užkarda ir skyrius – Lazdijuose. Vėliau 2-oji užkarda buvo perdislokuota į Balbieriškį, o 3-ioji – į Šilavotą⁵².

Iš pateikto rašto, kurį MVD–MGB įgaliotinis Lietuvoje gen. ltn. I. Tkačenka parašė SSRS vidaus kariuomenės valdybos viršininkui gen. plk. A. Apolonovui, lieka neaišku, kam buvo pavaldi ta operatyvinė komendantūra (ji rašte vadinama jungtiniu būriu). Iš rašto gerai matyti, kad ir tarp čekistų vyravo žinybiniai interesai.

I. Tkačenka troško kuo greičiau sutriuškinti partizanus, o Stachanovas rūpinosi, kad pasieniečiams nebūtų užkrauta papildomų darbų.

Padėtį išaiškino gen. ltn. Stachanovas, 1945 m. lapkričio 10 d. rašte M. Byčkovskiui ir I. Tkačenkai nurodęs, kad jungtinis būrys pavaldus tik Marijampolės operatyvinio sektoriaus viršininkui, o 94-ojo PB vadas plk. Smetaninas negali pplk. Skorinai – jungtinio būrio vadui – duoti kokių nors nurodymų⁵³. Taigi tarsi ir pabrėžiamas kovos su partizanais prioritetas.

Tą prioritetą patvirtina dar keli dokumentai. M. Byčkovskis 1945 m. lapkričio 28 d. rašė I. Tkačenkai, jog pasienį saugoti sunku, todėl į Klaipėdos operatyvinį sektorių atvykus NKVD 73-iajam ŠP (?), prašo pasieniečiams gražinti jungtinį pasienio būrį, sukurta kovai su partizanais⁵⁴. I. Tkačenka gruodžio 4 d. atsakė, kad L. Berijos įsakymu jungtinė komendantūra prie Klaipėdos operatyvinio sektoriaus sukurta ne laikinai, o pastoviai iki „gaujų likvidavimo“⁵⁵.

Su 94-uoji PB tiesiogiai susijusi viena A. Sniečkaus rezoliucija, Šilavoto, Igliškėlių ir Gudelių žmonėms kainavusi 114 gyvybių ir 384 suimtuosius. Buvo taip. Komunistų partijos Marijampolės apskrities komiteto sekretorius Naudžiūnas 1945 m. balandžio

5 d. nusiuntė A. Sniečkui raštą, kuriame pranešė, kad partizanai trukdo sovietų valdžiai ramiai gyventi – šaudo sribus, sovietų valdžios rėmėjus, neleidžia iš miško vežti rąstų ir t.t. Balandžio 9 d. ant šio rašto A. Sniečkus raudonu pieštuku (visi nors kiek prakutę sovietiniai vadukai, pamėgdžiodami Staliną, rezoliucijas rašydavo spalvotais pieštukais; mėgo jais rašyti ir čekistų viršininkai) rusiškai užrašė rezoliuciją: „Bartašiūnui, prašom skubiai imtis priemonių, kad būtų likviduotos banditų grupės Marijampolės apsk.“ Ant minėto rašto yra ir J. Bartašiūno rezoliucija: „Drg. Gusevui, Marijampolės apsk. 1945 m. balandžio 11 d. jung[tinio] pasienio būrio pajėgomis vykdoma operacija“⁵⁶. (A. Gusevas – OBB (*Otdel bor'by s banditizmom* – Kovos su banditizmu skyrius) viršininkas, plk.)

Taigi A. Sniečkaus rezoliucija gal ir nebuvo lemiama, nes operacija buvo jau anksčiau planuojama, bet ji galėjo paskatinti čekistus žmonių naikinimui mesti daugiau jėgų.

Operacija vyko balandžio 12–15 d., joje kartu su 94-ojo PB kariais dalyvavo ir Marijampolės operatyvininkai. Šią operaciją tikriausiai paskubino tokie įvykiai. Balandžio 10 d. sribas J. Riauta NKVD Šilavoto viršininkui, milicijos j. ltn. Sedovui pranešė, kad Ingavangyje (kaime apie 3 km nuo Šilavoto) partizanai nušovė jo brolių, taip pat sribą. Sedovas, pasitelkęs tuo metu Šilavote buvusį NKVD apskrities skyriaus „Smerš“ vyr. oper. įgaliotinį j. ltn. Ivanovą bei NKVD apskrities OBB oper. įgaliotinio padėjėją j. ltn. Bartkų (jie Šilavote vykdė agentūrines priemones, t.y. verbavo agentus ir susitikinėjo su jais), pasiėmę dar 13 milicininkų ir sribų, išskubėjo į įvykio vietą. Pasiekę Ingavangį, didelės partizanų grupės (rašoma – iki 150 žmonių) buvo apšaudyti iš kulkosvaidžių ir

šautuvų ir išsibėgiojo nestoję į mūšį. Sedovas, Ivanovas, vienas milicininkas ir trys stribai buvo nukauti. Pabėgęs sužeistas Bartkus atsirado NKVD apskrities skyriuje. Nurodoma, jog viena iš priežasčių, kodėl taip gėdingai pabėgo be mūšio, buvo ta, kad kulkosvaidžiai užsikirto ir nešaudė.

Tą dieną, t.y. balandžio 10-ąją, pasiūsti 94-ojo PB kariai partizanų nerado, todėl balandžio 12 d. nuo 6 val. operacijai vykdyti buvo mesta 950 žaliakepurių. Operacijos plane buvo numatyta partizanus varyti prieš save šukavimo grandinėmis, prispausti prie Nemuno ir ten, išstačius karių užtvaras, juos sunaikinti.

Balandžio 12 d. Plutiškių, Dambros (?), Leskavos (?) ir kitų gretimų kaimų apylinkėse, čekistų žargonu tariant, buvo sunaikinti 45 „banditai“. Balandžio 13 d. 94-ojo PB kariai veikė Šilavoto, Gudelių apylinkėse. Prie Klioniškio kaimo jie susidūrė su partizanais ir mūšyje, trukusiame nuo 14 iki 19 val., nukovė 33 partizanus. Užblokavę Klioniškio mišką ir veikdami gretimuose kaimuose, dar nušovė, anot čekistų, 23 „pavienius banditus“.

Taigi balandžio 12–15 d. buvo nukauta 114 partizanų, sulaukyta 384 žmonės, tarp jų neva 80 partizanų, 66 rėmėjai, kitų – 238. Mūšiuose paimtas 1 kulkosvaidis, 7 automatai, 18 šautuvų, 4 revolveriai, 33 granatos ir t.t.⁵⁷ Vadinasi, 194 partizanai buvo ginkluoti tik 30-čia šaunamųjų ginklų, t.y. ginkluotas buvo maždaug kas šeštas partizanas. Čekistiniai kariai įvairiai aiškino tokias nesąmones. III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD daliniai, 1944 m. Kūčių išvakarėse surengę dar baisesnes skerdynes Panemunės dzūkų kaimuose, aiškino, kad partizanų ginklai neva buvo sandėliuose ir trys tokie sandėliai sproginėjo namams de-

gant. Šiuo atveju čekistiniai kariai sugalvojo naują paaiškinimą. Anot jų, bėgdami partizanai ginklus mėtė į pelkes⁵⁸. Iš tiesų nedideli 5–10 partizanų būriai, susidūrę su šimtinėmis čekistų jėgomis, mūšio vengdavo, atsišaudydavo norėdami atitrūkti, dažnai ir išbėgiodavo išsiskirstę po kelis ar net pavieniu. Kai kurie jų persekiojami, kad būtų lengviau bėgti, galėjo ir ginklus mesti. Vis dėlto ne 4/5 taip elgėsi. Įsiutę dėl atkaklaus priešinimosi, be to, dar žuvus dviem karininkams, žaliakepuriai prišaudė neginkluotų, matyt, daugiausia nuo kariuomenės besislapančių vaikinių, ir šventė savo kruviną pergalę. Be to, jie laukė ir apdovanojimų. Faktą, kad dauguma nušautųjų nebuvo partizanai, patvirtina ta aplinkybė, jog pačių pasieniečių ne tik nė vienas nežuvo, bet net nebuvo sužeistas.

Beje, minėtame rašte pažymima, kad „94-asis PB š. m. balandžio 16 d. numatęs pakartotinai išsukuoti banditizmu labiausiai užkrėstus Balbieriškio, Gudelių, Igliškėlių, Prienų ir Šilavoto valsčius“⁵⁹. Kuo tas šukavimas baigėsi – nežinia.

Dokumentuose minima, kad 1945 m. birželio 8 d.–spalio 15 d. Marijampolės operatyviniame sektoriuje iš 2-osios ir 3-iosios pasieniečių komendantūrų buvo sudaryta ir veikė 150 karių komendantūra, vadovaujama mjr. Baranovo. Ji savo „veiklos“ laikotarpiu nužudė 72, paėmė gyvus 52 partizanus⁶⁰.

1946 m. kovo mėn.–1947 m. liepos mėn. 94-asis PB ir atskiri jo padaliniai įvykdė daugiau kaip 10 operacijų, kurių metu sunaikino per 50 partizanų. Nuolatinei kovai su partizanais šiame būryje buvo sukurta speciali manevrinė grupė⁶¹.

Gana įdomi 94-ojo PB kontržvalgybos skyriaus viršininko mjr. Nazarovo 1951 m.

rugsėjo 1 d. pažyma⁶². Nors joje rašoma apie kontržvalgybos reikalus, bet pateikiama nemažai duomenų ir apie to meto būrio sudėtį bei veiklą. Štai tos pažymos santrauka. Būrys saugo 112 km 919 m sieną su Lenkija. Sausumos ilgis – 89,408 km, upių – 13,675 km, ežerų – 9,836 km. Būrį sudaro 4 komendantūros, turinčios 18 vadinamųjų linijinių (t.y. saugančių tiesiogiai sieną) užkardų ir 4 kovinio laidavimo užkardas. Daugelyje vietų naudojama „KLION-M“ sistemos užtvara. Iš kairės būrys ribojasi su 16-uoju Gudijos pasienio apygardos būriu, iš dešinės – su 24-uoju Kenigsbergo Raudonosios žvaigždės ordino Lietuvos pasienio apygardos būriu. 94-ojo PB štabas yra Marijampolėje, vadas – plk. Menščikovas. 1-oji pasienio komendantūra įsikūrusi Vištytyje, į ją įeina 1-oji, 2-oji, 3-ioji ir 4-oji linijinės užkardos ir 1-oji kovinio laidavimo užkarda.

2-oji pasienio komendantūra dislokuota Kalvarijoje, ją sudaro 5-oji, 6-oji, 7-oji, 8-oji, 9-oji užkardos ir 2-oji kovinio laidavimo užkarda.

3-ioji pasienio komendantūra dislokuota Lazdijuose, susideda iš 10-osios, 11-osios, 12-osios, 13-osios ir 14-osios linijinių užkardų ir 3-iosios kovinio laidavimo užkardos.

4-oji pasienio komendantūra dislokuota Veisiejuose, ją sudaro 15-oji, 16-oji, 17-oji, 18-oji linijinės užkardos ir 4-oji kovinio laidavimo užkarda.

Toliau pažymoje rašoma, kad būryje dirba 6 operatyvininkai, jie turi užverbavę 11 agentų, 30 rezidentų, 142 informatorius, iš jų 29 – karininkai, 12 – iš kariškių šeimų, 1 – iš laisvai samdomųjų, 6 – iš vadinamosios ap linkos.

Būrio štabe dirba 48 žmonės. Be minėtų padalinių, būryje yra 1-asis štabo skyrius, ku-

riame dirba 16 žm., tiekimo skyrius – 20 žm., sanitarinės ir veterinarinės tarnybos skyriai – 21 žm., transporto būrys – 20 žm., autobūrys – 16 žm., inžinerijos būrys – 25 žm., ryšių kuopa – 40 žm., manevrinė grupė – 120 žm. Komendantūrų valdybose dirba po 17 žmonių. Užkardose tarnauja nuo 48 iki 63 karių, iš viso būryje – 1515 karių.

Būryje yra 22 veikiančios rezidentūros, iš jų 3 – maršrutinės. Rezidentai turi ryšį su 56 slaptaisiais informatoriais. Konspiraciniams susitikimams su agentais ir informatoriais turima po vieną butą Marijampolėje, Lazdijuose ir Vištytyje.

Kontržvalgybininkai yra užvedę keturias įskaitos bylas; dvi iš jų – prieš karininkų žmonas, viena vadinasi „Repatriantė iš amerikiečių zonos“, antra – „Vokiškųjų fašistų padėjėja“. Prieš vairuotoją sudaryta byla pavadinta „Įvairus antisovietinis elementas“, prieš gydytoją majorą – „Antisovietinė agitacija“. Pirminių tyrimų kontržvalgybininkai atliko 15-ka.

Taigi 1951 m. Lietuvos–Lenkijos pasienį saugojo tik vienas, nors ir gausus – per 1,5 tūkst. karių turintis – 94-asis pasienio būrys. Be abejonės, siena tuo metu jau buvo gerai sutvirtinta ir jai saugoti užteko vieno būrio.

Net ir 1952–1953 m. 94-asis PB dalyvavo kovose su partizanais. 1952 m. kartu su Lazdijų ir Veisiejų rajonų MGB organais buvo įvykdyta 16 karinių operacijų. 1952 m. pirmajame ketvirtyje 4-oji komendantūra įvykdė 4 karines operacijas, antrajame ketvirtyje – 5, trečiajame – 3, ketvirtajame – 4. 1953 m. pirmajame ketvirtyje įvykdytos 4 karinės operacijos. Vienoje operacijoje paprastai dalyvaudavo 14–25 kariai. Didžiausias laimėjimas pasiektas 1952 m. rugsėjo 7 d., kai 16 karių su šunimi Aza, vadovaujami

kpt. Vasiutinskio, ir Veisiejų operatyvinė 14 žmonių grupė įvykdė operaciją Valančiūnų kaime. Mūšyje buvo nukauti du partizanai – Urbonas ir Stankevičius, susprogdintas jų bunkeris⁶³.

95-asis pasienio būrys, kaip jau minėta, Lietuvoje atsirado 1944 m. rugpjūčio mėn. Iš pradžių jis veikė Vilniaus operatyviniame sektoriuje. Gruodžio mėn. Lietuvos–Lenkijos sieną saugojo tik 94-asis PB, kiti pasienio būriai, išsibarstę po Lietuvą, kovėsi su partizanais.

Dokumentuose rašoma, kad 95-ojo PB kariai gruodžio 25 d. Panevėžio apskrities Girelės kaime, sutikę pastatuose įsitvirtinusių partizanų pasipriešinimą, padegė sodybą, kurioje sudegė ir besikauną partizanai⁶⁴. Iš pranešimo S. Kruglovui (tuo metu jis buvo SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojas, nuo 1945 m. gruodžio 29 d. – komisaras) ir J. Bartašiūnui žinoma, kad būrys Panevėžio apskrities Bernotų kaime kovėsi su 60 partizanų. Tame mūšyje žuvo 5 partizanai ir 2 kariškiai, dar 2 partizanai buvo paimti į nelaisvę⁶⁵. Prieš tai, gruodžio 12 d., būrys kovėsi Rokiškio apskrityje su 60 partizanų būriu, nukovė 6 partizanus, žuvo ir vienas pasienietis⁶⁶. Gruodžio 8 d. prie Rasėnių žuvo 3, sužeisti taip pat 3 šio būrio kariai⁶⁷.

Lietuvos pasienio apygardos viršininko M. Byčkovskio ir jo štabo viršininko plk. Golovkino 1945 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 004 buvo nurodyta užimti naujas pozicijas – saugoti buvusią Lietuvos–Vokietijos sieną, nustatytą pagal 1928 m. sausio 29 d. Lietuvos ir Vokietijos sutartį. Po to 95-asis PB ėmė saugoti sieną nuo Skirvytės žiočių iki tos vietos, kur Nemunas ties Smalininkais nutolsta nuo sienos. Būrio štabas paliktas Tauragėje, o komendantūros išdėstytos taip:

1-oji – Šiblen (Šiškrantė?), 2-oji – Štanišken (Stoniškiai?), 3-ioji – Tauragėje (palikta kaip rezervas ir, be abejo, dažnai naudota kovoje su partizanais), 4-oji – Pagėgiuose, 5-oji – Viešvilėje⁶⁸. 1945 m. spalio mėn. 95-asis PB dar saugojo minėtą sieną. 1947 m. šis būrys kartu su 94-uoju PB saugojo Lietuvos–Lenkijos sieną, o 1949 m. – Karaliaučiaus krašto–Lenkijos sieną. Beje, per šio būrio 15-osios užkardos saugomą sieną 1949 m. rugsėjo 6 d. prasiveržė 4 mūsų partizanai. Lenkijos teritorijoje juos sulaikė Lenkijos saugumiečiai ir perdavė MGB⁶⁹.

Daugiau duomenų apie šį būrį užtikti nepavyko.

97-asis pasienio būrys irgi vienas iš tų, kurie jau 1944 m. rugpjūčio mėn. buvo atvykę į Lietuvą ir kovojo su mūsų partizanais. Šis būrys nuo 1944 m. liepos 31 d. iki spalio 21 d. saugojo III Baltarusijos fronto užnugarį, o tų pat metų gruodžio 8 d.–1945 m. sausio 26 d., vykdydamas Lietuvos pasienio apygardos viršininko įsakymą, kovojo su partizanais Ukmergės ir Trakų apskrityse⁷⁰. Apie būrio veiklą per mėnesį Ukmergės apskrityje M. Byčkovskis 1944 m. spalio 20 d. J. Bartašiūnui rašė: „<...> nors būrys atliko didelį darbą, reikiamo efekto kovoje su banditizmu nepasiekta“, nes, pasak generolo, 1) blogai vykdomas masinis agitacinis darbas; 2) vietos organai nėra organizuojanti jėga, todėl nėra į ką remtis; 3) nerepresuojamos partizanų šeimos, nekonziskuojamas jų turtais ir 4) lėtai tardoma. Konstatuojama, kad partizanų būrių skaičius smarkiai auga: rugsėjo 10 d. apskrityje jų buvo 14, o tų pat metų spalio 5 d. – jau 32⁷¹.

Kaip ir kitiems pasienio būriams, 1945 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 004 97-ajam PB nurodyta saugoti Rytprūsių–Lietuvos sieną nuo Lenkijos pasienio iki Sla-

vikų, ties kuriais buvo 97-ojo ir 95-ojo PB sandūra. Šią sandūrą (nedidelę dalį sienos iki Nemuno) nurodyta perduoti 97-ajam PB, būrį sustiprinti viena papildoma – 4-aja – komendantūra, paimta iš 23-iojo PB, saugojusio pajūrio sieną⁷².

Beje, kai šis būrys SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojo Kabulovo įsakymu 1944 m. gruodžio 9 d. 12 val. turėjo būti sukoncentruotas Trakuose, kur turėjo kovoti su lietuvių ir lenkų partizanais, atsitiko štai kas. Į Trakus jis atvykti vėlavo, nes per vėlai buvo paskirti du ešelonai, nors Karo tarybos (III Baltarusijos fronto?) nario Chochlovo įsakymu operatyviniai ešelonai turėjo būti praleisti be eilės (taigi vyksta karas, bet ne frontininkų ešelonai turi pirmumo teisę, o čekistų!). 97-ojo PB kariai ilgai stovėjo Kaune, ten 8-osios užkardos kariai su savo vadu j. ltn. Čmožu nusigėrė. Keturi nusigėrę būrio leitenantai atsiliko nuo ešelono.

1944 m. gruodžio 13 d. būrys turėjo tik 800 „aktyvių durtuvų“ (*aktivnych štykov*, taip buvo vadinami kariai, bet kuriuo metu pasirėngę kovai). Kiti būrio kariai buvo naudojami ne pagal paskirtį: jie saugojo sandėlius Kaune, Kybartuose, Kazlų Rūdoje, Lukšiuose, Vištytyje, Kaišiadoryse ir kitur⁷³.

Vienoje iš Centrinio pasieniečių archyvo atsiųstoje pažymoje rašoma, jog „97-ojo PB ataskaitoje apie operatyvinę-tarnybinę veiklą 1945 m. pirmame pusmetyje“ nurodoma: „Kartu su pasienio linijos apsauga būrys visą pusmetį kovojo su banditizmu Marijampolės, Kauno, Šakių apskrityse. Tiems tikslams buvo panaudota M[anevrinės] G[rupės], 4-oji P[asienio] K[omendantūra], taip pat buvo sudaromi jungtiniai padaliniai iš linijinių ir rezervinių 1-osios, 2-osios, 3-iosios,

5-osios komendantūrų. Per nurodytą laiką 13-koje kovinių susidūrimų nukauta 208, sužeista 2 banditai, sunaikinta 13 banditų grupių“. Ir toliau: „1945 m. antrame pusmetyje 97-ojo PB jėgomis nukauta 70, sulaikyta 126 banditai, likviduotos 3 banditų grupės“⁷⁴.

Kitoje iš Centrinio pasieniečių archyvo į LSSR KGB atsiųstoje pažymoje rašoma, kad „1945 m.–1946 m. pirmajame ketvirtyje čekistinėse karinėse operacijose, apvalant pasienio ruožą nuo bandinio nusikalstamo elemento, būrio jėgomis per karinius susidūrimus su RPG* sunaikinta 428, sužeista 8 banditai, sunaikinta 12, iš dalies – 17 band[itų] grupių. Išvalydamas pasienį, būrys turėjo 28 karinius susidūrimus“⁷⁵.

Tikriausiai visą šį laikotarpį būrys saugojo Rytprūsių–Lietuvos sieną, nors pagal J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakymą, kuriame nurodoma įkurti pastovias vidaus kariuomenės įgulas, 97-asis PB jas turėjo įkurti Lenkijos pasienyje: iš vienos pasienio komendantūros – Veisiejuose, o iš vienos užkardos – Leipalingyje⁷⁶. Toks kai kurių padalinių permetimas toli nuo dalinio štabo – dažnas reiškinys čekistų praktikoje. Antra vertus, tuo metu būrys jau galėjo būti pakeičęs savo dislokavimo vietą.

Koks tolesnis būrio likimas – nežinoma. Jis Lietuvoje tikriausiai dar buvo 1947 m. pradžioje, nes šio būrio 17-osios užkardos karys automatininkas N. Michejevas 1982 m. rašė, kad jis buvo komandiruotas kovoti su nacionalistiniu pogrindžiu į Marijampolės operatyvinį sektorių 1946 m. vasario 2 d.–balandžio 6 d. ir tų metų birželio 7 d.–1947 m. vasario 17 d.⁷⁷

23-iasis pasienio būrys irgi vienas iš tų pasienio būrių, kurie į Lietuvą „pada-

* RPG – *razvedyvatel'no-poiskovaja gruppa* – žvalgybinė paieškų grupė; vienas iš čekistų kovos metodų.

ryti tvarkos“ buvo atkelti 1944 m. rugpjūčio mėn.

Vienoje iš Centrinio pasieniečių archyvo pažymų rašoma, kad 23-iasis PB į Lietuvą atvyko 1944 m. gruodžio mėn. (kai kurie padaliniai – jau rugpjūčio mėn.) ir kovojo su partizanais iki 1948 m. spalio mėn. Per tą laiką įvykdė daugiau kaip 30 operacijų, nukovė per 300 partizanų. Daugiausia su partizanais kovojo visas būrys⁷⁸. Vienas iš buvusių būrio karių rašė, kad jis kartu su 23-uoju PB į Lietuvą buvo pasiųstas dar 1944 m. birželio mėn., atvyko į Lazdijus ir tame būryje išbuvo iki 1946 m. gruodžio 30 d., su partizanais kovojo Lazdijų, Marijampolės, Alytaus, Varėnos raj.⁷⁹ Šis pasienietis painioja datas, nes nauji okupantai Lietuvą pradėjo užiminėti tik 1944 m. liepos mėn.

1945 m. vasario 10 d. įsakymu Nr. 004 23-iasis PB buvo nusiųstas saugoti sienos nuo Latvijos iki Skirvytės žiočių, t.y. blokavo visą Lietuvos pajūrį. 23-iojo PB štabas perkeliamas į Klaipėdą, o komendantūros įkuriamos: 1-oji – Palangoje, 2-oji – Klaipėdos pietvakarinėje dalyje, 3-ioji – Priekulėje, 5-oji – Švarcort (?)⁸⁰. Trūksta 4-osios komendantūros, kuri, matyt, buvo perduota 97-ajam PB norint jį sustiprinti.

23-iojo PB operatyvinė grupė 1946 m. kovo 12 d.–gegužės 10 d. buvo operatyvinėje komandiruotėje Kretingos ir Marijampolės apskrityse⁸¹.

Pagal garsų 1946 m. kovo 26 d. įsakymą šio būrio manevrinė grupė turėjo įkurti įgulą Lazdijuose, o viena užkarda – Šventežeryje.

Centrinis pasieniečių archyvas pateikia ir tokius įdomius duomenis – neva šis būrys 1944 m. rugpjūčio 11 d.–rugsėjo 15 d. ir rugsėjo 19 d.–gruodžio 8 d. dalyvavo fronto kovose⁸². Jei tai tiesa, tai 23-iasis PB – vienin-

telis iš visų dar Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvos teritorijoje buvusių daugiau kaip kelių dešimčių NKVD dalinių, kuris kovojo rusų–vokiečių fronte. Čekistiniai kariai užfrontėje taip nuožmiai elgėsi todėl, kad bijojo būti pasiųsti į frontą, kur būtų reikėję kariauti su labiau įgudusiais vokiečiais.

24-asis pasienio pulkas priklausė Lietuvos pasienio apygardai, tačiau mus dominančiu laikotarpiu jis buvo išsidėstęs Rytprūsių–Lenkijos pasienyje. Per jo 14-osios komendantūros saugomą sieną 1947 m. gruodžio 21 d. atsišaudydami į Lenkiją veržėsi J. Lukša, K. Pyplys ir jų kovos draugai. Juos sustabdyti puolė 14-osios ir 15-osios užkardų kariai, tačiau jiems to nepavyko padaryti⁸³. Šį didvyrišką prasiveržimą per Ramintos tiltą (maždaug už 15 km nuo Lietuvos–Lenkijos–Karaliaučiaus krašto sienų susikirtimo vietos) išsamiai ir įdomiai aprašė J. Lukša-Daumantas knygoje „Partizanai“ (p. 357–377). Beje, čekistai rašė, kad prasiveržė 5 partizanai. Iš tikrųjų prasiveržė 3, o 3 jų draugai žuvo kautynėse prie Ramintos tilto.

113-asis pasienio būrys pasibaigus Antrajam pasauliniam karui apie du mėnesius saugojo Lenkijos–Čekoslovakijos sieną, vėliau jį pakeitė lenkų pasieniečiai. Po to būrys buvo mestas į Vakarų Gudiją kovoti su lenkų partizanais ir kaudamasis nuėjo nuo Bresto iki Gardino. Paskui buvo perkeltas į Lietuvą – Alytų, Perloją, Varėną, Marcinkonis. Po kurio laiko būrys buvo išformuotas, dalis karių perduota 16-ajam PB, kurio štabas buvo Gardine⁸⁴. 16-asis PB saugojo Gudijos–Lenkijos sieną toliau į vakarus nuo Lietuvos.

Prieš išformuojant būrį, būta įvairių įvykių. Jis kovojo su partizanais Marijampolės

ir Vilniaus operatyviniuose sektoriuose⁸⁵, matyt, kovėsi iki 1946 m. sausio 10 d. Marijampolės operatyviniame sektoriuje būrio kariai suėmė 77 žmones, iš jų 31 partizaną, 32 jų rėmėjus, 13 ryšininkų. Vilniaus operatyviniame sektoriuje, Seirijuose (Alytaus apsk.) suėmė 66 žmones, iš jų 9 partizanus, 47 rėmėjus, 6 ryšininkus, 4 asmenybės nustatymui⁸⁶. 1945 m. gruodžio 31 d. (mėgstama čekistų kiauylstė – pulti švenčių išvakarėse!) šio būrio 3-iosios komendantūros 95 kariai, išsiskirstę į 12 grupių, Leipalingio apylinkėje suėmė 16 žmonių⁸⁷. Be abejo, tai tik fragmentinės žinios apie būrio „nuveiktus darbus“. Būdamas Lietuvoje apie metus ir visą laiką kovodamas su partizanais, jis tikriausiai nužudė jų kelis šimtus.

Būriui tik atvykus į Lietuvą, I. Tkačenka 1945 m. gruodžio 27 d. siunčia M. Byčkovskiui tokį raštą:

„SSRS NKVD įsakymu Baltarusijos apygardos 113-asis pasienio būrys perduotas mano pavaldumui siekiant suaktyvinti kovą su banditizmu Lietuvos SSR; jis turi būti dislokuotas kairiajame apygardos sparne.

Būrį įsakyta perduoti tiesiogiai 94-ojo PB viršininko plk. Smetanino pavaldumui.

Būrio štabą su padaliniais dislokuoti Veisiejuose 90–76, 1-ąją komendantūrą – Lazdijuose 14–64, 2-ąją komendantūrą – Marcinkonyse 94–30, 3-iąją komendantūrą – Leipalingyje 98–86, 4-ąją komendantūrą – Dauguose 28–26.

Sąjungos kariuomenės viršininko gen. ltn. Stachanovo nurodymu paskirta komisija būriui priimti, karių [tinkamumui] kovai su banditizmu patikrinti. Neparuoštus, netinkamus nurodytam uždaviniui vykdyti – pakeisiiu. Komisija pradėjo darbą⁸⁸.

Iš šio rašto matyti, kad I. Tkačenka buvo sugalvojęs dar vieną pavaldumo hibridą –

pasienio būrys, tačiau nepavaldus pasienio apygardai. Šis būrys per metus siaubė Pietų Lietuvą, kuriai čekistai ir komunistai daugiausia dėmesio skyrė ne vien todėl, kad ten pasipriešinimas buvo geriausiai organizuotas, bet gal daugiausia todėl, kad per šias žemes ėjo kelias į Vakarų.

Dar įdomesnė užuomina apie karių tinkamumą kovoti. Tikriausiai buvo tikrinamas ne fizinis karių pasirengimas, o jų nusiteikimas žudyti. Matyt, buvo įtariama, jog, pasisukioję po pasaulį, pamatę, kad yra daug geriau negu Rusijoje gyvenančių, kariai, anot čekistinio pasakymo, galėjo „ištvirkti“, t.y. galėjo susvyruoti jų tikėjimas komunizmo dogmomis, o kartu ir noras kiekvieną Sovietų priešą žudyti.

115-asis pasienio būrys buvo įkurtas 1945 m. rugsėjo 28 d., performavus iki tol Lietuvoje veikusį I Pabaltijo fronto, vėliau – I Ukrainos fronto užnugariui saugoti NKVD kariuomenės 31-ąją pasienio pulką. Performuotas būrys 1945 m. liepos 19 d.–spalio 8 d. vykdė specialią vadovybės užduotį Raseinių ir Kėdainių apskrityse, ten per tą laiką nukovė 29 partizanus, suėmė 501 žmogų⁸⁹. Vėliau kovojo Vilniaus ir Marijampolės operatyviniuose sektoriuose, saugojo pasienį Rytprūsių ruože. 115-asis PB buvo išformuotas 1946 m. gruodžio 11 d.

Apie 116-ąją pasienio būrį žinome tik iš I. Tkačenkos 1945 m. gruodžio 4 d. rašto A. Apolonovui. Jame rašoma, kad „ryšium su 116-ojo pasienio būrio perkėlimu iš Rokiškio apskrities į Pietų Sachalino pasienio apygardą kariai pradėjo plėšikauti. Kai buvo ruošiamas ešelonas, iš Rokiškio klubo ir amatų mokyklos paimta turto už 90 tūkst. rublių – kilimai, medžiagos, užuolaidos ir kt. Grasindami ginklu iš Zagotzerno išvežė 1,6 t presuoto šieno. Iš Rokiškio miškų ūkio pa-

grobta malkų už 49 tūkst. rublių, dalis jų parduota turguje. Plėšiami ir žmonės – iš Kamajų valsčiaus [gyventojų] P. Kriukelio, P. Putaškino ir A. Bročkaus paimti drabužiai ir maisto produktai“ ir t.t. „Būrio vadovybė nesiėmė priemonių, kad būtų užkirstas kelias minėtiems marodieriavimo ir grobimo faktams, o kai kurie karininkai tam net nuolaidžiavo“⁹⁰.

Visų rūšių sovietinė kariuomenė, o ypač čekistinė, susidarius palankioms aplinkybėms parodydavo savo tikrąjį veidą – plėšrų, cinišką, pikta. Tremiami į pasaulio kraštą, Pietų Sachaliną, 116-ojo būrio kariai gerai žinojo, kad ten, be jūros ir akmenų, nieko vertingesnio neras – japonų paliktos gėrybės iki to laiko tikriausiai jau buvo išgrobstytos. Rusų kareivių ir karininkų skurdas vertė kaip nors manytis.

Apie 112-ąjį pasienio būrį žinome dar mažiau. Jis minimas J. Bartašiūno 1946 m. kovo 26 d. įsakyme dėl pastovių įgulų įkūrimo. Kartu su 113-uoju PB jis turėjo įkurti net 19 įgulų. Matyt, būrys veikė Rytprūsių pasienyje. Nuo kada iki kada – neaišku. Viena iš priežasčių, kodėl 1945 m. balandžio 30 d. J. Bartašiūnas paskelbė naują įsakymą dėl įgulų perdislokavimo, buvo ta, jog buvo

išformuotas 113-asis PB. Ar tuo pat metu galėjo būti išformuotas ir 112-asis PB – neaišku.

Taigi septyni aštuoni pasienio būriai, apie 8–10 tūkst. rinktinių karių, vieni ilgiau, kiti trumpiau siaubė Lietuvą. Prisiminę tuos žaliakepurius, dar ilgai krūpčiojo ne tik moterys, bet ir vyrai. Specialiai atrinkti, gerai ištreniruoti pasieniečiai buvo aklu komunistų įrankiu. Ne tik Lietuvą, bet ir visą Sovietiją jie pavertė fiziniu ir dvasiniu kalėjimu, nutiesę apie ją nepereinamas sienas. „Geležinės uždangos“ sargai į istoriją įėjo kaip viena bjauriausių čekistinės kariuomenės rūšių.

Beje, tiems profesionaliems žudikams ne taip jau lengva buvo šeimininkauti Lietuvoje. Vienas iš agentų smogikų grupės ideologų ir tos ideologijos įgyvendintojų P. Rimkevičius (iki 1967 m. – Rymkievič), pokario metais buvęs vieno iš 2-N valdybos poskyrio viršininko pavaduotoju, 1981 m. apie dalyvavimą kovinėse operacijose Lietuvoje rašė: „Kartais apsieidavome be šūvių, bet visada buvo rizika gauti kulką ar peilio smūgį: aš neprisimenu tokio ginkluoto nacionalisto, kuris troško papulti už grolių ar ilgiems metams būti pasiūstas įsisavinti Šiaurės turtų. Kova buvo kieta ir negailestinga“⁹¹.

Nuorodos

- ¹ *Liubianka VČK-KGB*, Moskva, 1997, s. 38.
² Vidaus reikalų ministerijos archyvas (toliau – VRMA), f. 18, ap. 1, b. 14, l. 79.
³ *Laisvės kovos 1944–1953 metais: Dokumentų rinkinys*, Kaunas, 1996, p. 478–482; J. Daumantas, *Partizanai*, Vilnius, 1990, p. 267–276, 357–372.
⁴ A. Vilutienė, *Trečioji vėliavos spalva*, Vilnius, 1996, p. 70–76.
⁵ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1, ap. 3, b. 375, l. 40.
⁶ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 142, l. 60.
⁷ *Ibid.*, b. 173, l. 8.
⁸ *Ibid.*, f. 10, ap. 2, b. 29, l. 13.

- ⁹ *Ibid.*, f. 141, ap. 1, b. 52, l. 115–117.
¹⁰ *Ibid.*, f. 18, ap. 1, b. 14, l. 85.
¹¹ *Ibid.*, b. 117, l. 1.
¹² *Ibid.*, b. 14, l. 64.
¹³ *Ibid.*, b. 117, l. 9.
¹⁴ *Ibid.*, l. 1.
¹⁵ *Ibid.*, l. 12.
¹⁶ *Ibid.*, l. 14.
¹⁷ *Ibid.*, b. 14, l. 96.
¹⁸ *Ibid.*, f. 16, ap. 148, b. 16, l. 138.
¹⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 681, l. 8.
²⁰ *Ibid.*, b. 802, l. 12.
²¹ *Ibid.*, l. 68.
²² *Ibid.*, b. 800, l. 7.
²³ *Ibid.*, l. 26.

- ²⁴ VRMA, f. 141, ap. 1, b. 23, l. 1.
²⁵ LYA, f. 1, ap. 3, b. 802, l. 83.
²⁶ VRMA, f. 18, ap. 1, b. 4, l. 86–87.
²⁷ Ibid., ap. 2, b. 33, l. 57.
²⁸ LYA, f. 1, ap. 3, b. 818, l. 10–20.
²⁹ *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1992, Nr. 5, p. 119.
³⁰ VRMA, f. 18, ap. 1, b. 117, l. 1.
³¹ Ibid.
³² Ibid., l. 20.
³³ LYA, f. 1, ap. 3, b. 800, l. 106–120, 139, 157.
³⁴ Ibid., b. 681, l. 10.
³⁵ Ibid., b. 800, l. 7.
³⁶ Ibid., b. 802, l. 68–70.
³⁷ Ibid., b. 681, l. 23.
³⁸ Ibid., b. 802, l. 28.
³⁹ Ibid., l. 35.
⁴⁰ Ibid., l. 31.
⁴¹ Ibid., b. 2136, l. 162.
⁴² Ibid., b. 681, l. 236–247.
⁴³ Ibid., b. 818, l. 70–80.
⁴⁴ VRMA, f. 18, ap. 1, b. 117, l. 20.
⁴⁵ LYA, f. 1, ap. 16, b. 157, l. 138.
⁴⁶ Ibid., ap. 3, b. 681, l. 8.
⁴⁷ VRMA, f. 18, ap. 3, b. 20, l. 3.
⁴⁸ Ibid., l. 13.
⁴⁹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 818, l. 114.
⁵⁰ Ibid., l. 116.
⁵¹ VRMA, f. 10, ap. 4, b. 1, l. 105.
⁵² Ibid., f. 18, ap. 3, b. 20, l. 28.
⁵³ Ibid., ap. 2, b. 28, l. 52.
⁵⁴ Ibid., l. 57.
⁵⁵ Ibid., l. 56.
⁵⁶ LYA, f. 1, ap. 3, b. 2136, l. 39.
⁵⁷ Ibid., l. 55–57.
⁵⁸ Ibid., l. 47.
⁵⁹ Ibid., l. 66.
⁶⁰ VRMA, f. 10, ap. 154, b. 119, l. 273.
⁶¹ Ibid., ap. 105, b. 3, l. 23.
⁶² LYA, f. 1, ap. 16, b. 157, l. 138–148.
⁶³ VRMA, f. 10, ap. 139, b. 113, l. 253.
⁶⁴ LYA, f. 1, ap. 3, b. 800, l. 5.
⁶⁵ Ibid., b. 802, l. 3.
⁶⁶ Ibid., l. 14.
⁶⁷ VRMA, f. 18, ap. 1, b. 14, l. 78.
⁶⁸ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 23, l. 1.
⁶⁹ Ibid., f. 18, ap. 1, b. 117, l. 20, 106.
⁷⁰ Ibid., f. 10, ap. 139, b. 113, l. 13.
⁷¹ LYA, f. 1, ap. 3, b. 681, l. 35.
⁷² VRMA, f. 141, ap. 1, b. 23, l. 1.
⁷³ Ibid., f. 18, ap. 1, b. 14, l. 76.
⁷⁴ Ibid., f. 10, ap. 139, b. 113, l. 43.
⁷⁵ Ibid., ap. 154, b. 119, l. 36.
⁷⁶ *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 5, p. 119.
⁷⁷ VRMA, f. 10, ap. 139, b. 113, l. 264.
⁷⁸ Ibid., ap. 10, b. 100, l. 190.
⁷⁹ Ibid., ap. 159, b. 119, l. 220.
⁸⁰ Ibid., f. 141, ap. 1, b. 23, l. 1.
⁸¹ Ibid., f. 10, ap. 144, b. 7, l. 125.
⁸² Ibid., ap. 154, b. 119, l. 221.
⁸³ Ibid., l. 77.
⁸⁴ Ibid., l. 59.
⁸⁵ Ibid., ap. 139, b. 113, l. 12.
⁸⁶ Ibid., f. 18, ap. 3, b. 20, l. 5.
⁸⁷ Ibid., l. 7.
⁸⁸ Ibid., f. 10, ap. 4, b. 1, l. 60.
⁸⁹ Ibid., ap. 105, b. 3, l. 76.
⁹⁰ Ibid., ap. 4, b. 1, l. 195–196.
⁹¹ Ibid., ap. 139, b. 113, l. 57.

Juozas Starkauskas

KGB FRONTIER-GUARDS IN LITHUANIA AFTER THE WAR

Summary

After the War the NKVD frontier troops were used to execute a two-fold task in Lithuania. First, the troops reinforced to the extreme the Western borderland of Lithuania and prevented the contacts of Lithuanian resistance forces with Lithuanian emigrants in the West. Second, the troops were used in close battles with Lithuanian partisans.

The first four KGB frontier troops were dislocated in Lithuania in August 1944. Later the troops were reinforced. Till February 1945, the KGB frontier troops were basically engaged in cleaning up the rear of

“criminal elements”, i.e. of Lithuanian partisans. Since February 1944, the troops were employed in guarding the Lithuanian–Polish and the Lithuanian–East Prussia borders and the sea-coast. From the Field frontier troops and the Reserve frontier cordons the KGB practised to form combined troops. Such combined troops generally had up to 1,000 frontier guards and were used in battles with Lithuanian partisans as deep as 50km into inland. It is supposed that only in 1944–1945 some 3,000 Lithuanian people were shot by frontier guards during the partisan war.